Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)
CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication
Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016
ISBN: 978-606-8624-17-4
Section: Language and Discourse

ROMANIAN PROVERB RELATIOSHIPS ANTONIMY

Doina Macarie

PhD Student, "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The study refers to the relationships of antonimy from Romanian proverbial structures. In the introduction the text contains details concerning aspect connected with particularities of proverbs. There are also language facts that illustrate relationships of antonimy from Romanian proverbial structures and part of aspects through which antonimy is achieved: nouns, verbs, pronouns, adjectives. The illustrative proverbs are analyses on the basic of the corpus contained of the ten volumes of Iuliu A. Zanne's work.

Keywords: proverbial structures, relationships of antonimy, through which antonimy is achieved, nouns, verbs, pronouns, adjectives

1. Introducere. Particularități ale proverbelor românești

Paremiologia românească a fost considerată, până nu demult, o știință de sine stătătoare. Abia în ultimele decenii au existat preocupări de ordin lingvistic. Totuși, această știință a prezentat interes în rândul folcloriștilor și etnologilor, deoarece proverbele, spre deosebire de celelalte creații folclorice, au pătruns în rândul cărturarilor, îndeosebi, prin caracterul sentențios. Referindu-se la conținutul proverbelor, Pavel Ruxăndoiu (1966: 99-100) face o diferențiere între „microcontext", care presupune „organizarea interioară a proverbului, în care semnificaţia particulară a unui cuvânt depinde de semnificaţia celorlalte cuvinte" şi macrocontext, „cazul concret la care este aplicat proverbul într-un discurs verbal dat". Același autor folosește și „contextul genetic" definindu-l ca „determinare iniţială a sensului, care se mai păstrează sau nu în conştiinţa colectivă, dar de explicitarea căruia depinde înţelegerea integrală şi profundă a mesajului", respectiv contextul generic, metaforic. (Ruxăndoiu 1966: 99-100)

Referindu-se la structurile conceptuale ale proverbelor, Constantin Negreanu (1983: 39) folosește noțiunea de etnocâmp, pentru a denumi toate elementele paremiologice care intră în aceeași sferă tematică: „proverbele aparţinătoare aceluiaşi concept se încadrează în ceea ce am numit etnocâmp", (numai în cazul proverbelor poate exista identitate între câmpul conceptual şi etnocâmp)". Constantin Negreanu face o precizare cu privire la faptul că există identitate între etnocâmp și câmpul conceptual.

Conform lui Eugeniu Coșeriu (2016: 94), câmpul lexical este o structură lexematică, paradigmatică, primară, fiind definit astfel: „un câmp lexical este, din perspectivă structurală, o paradigmă lexicală care constă în divizarea unei zone de conținut lexical continue în unități care se prezintă în cuvinte diferite în limbă și care se află în opoziție imediată unele față de altele prin trăsături semantice distinctive minimale". În cazul proverbelor, aceste diferențe pot constitui elemente care conduc spre structuri lingvistice analizabile din perspectiva categoriilor semantice.

De asemenea, același autor constată că „un câmp lexical este un ansamblu de lexeme unite printr-o valoare lexicală comună (valoare a câmpului), pe care ele îl subdivid în valori

BDD-A25392 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

mai determinate opunându-se între ele prin diferențe de conținut lexical minimale, trăsături distinctive lexematice sau seme" (Coșeriu *et alii* 2016: 94), teorie adoptată și de Trier-Weisgerber (1964: 157) „Doar prin existența opozițiilor distinctive, *configurația semantică* a unui câmp devine o adevărată *structură lingvistică*." (*apud* Coșeriu *et alii* 2016: 95).

Eugeniu Coșeriu stabilește conceptele aferente elementelor componente ale unui câmp lexical, după cum urmează: lexem, arhilexem și sem. Lexemul este o unitate lexicală redată lingvistic printr-un cuvânt simplu. Arhilexemul este unitatea care corespunde întregului conținut al unui câmp lexical. Trăsăturile distinctive ale lexemelor sunt numite seme. (Coșeriu *et alii* 2016: 96). Se pune problema dimensiunii pe care o deține un câmp lexical, cât și suma elementelor care îl compun și a caracteristicilor acestora. Dimensiunea, după F. G. Lounsbury (1964: 90) se referă la articulația lexicală, care constituie un element esențial în constituirea câmpului lexical deoarece „furnizează ierarhia pentru opozițiile ce funcționează între lexemele determinate ale câmpului" (Coșeriu *et alii* 2016: 96). Acest concept este similar celui de „axă semantică" propus de A.-J. Greimas.

Caracteristicile câmpurilor lexicale, stabilite de Eugeniu Coșeriu, sunt următoarele: „câmpurile lexicale nu sunt clasificări științifice, nu sunt sfere de lucruri, nu sunt câmpuri de asociații și nu au legătură cu aria de aplicație. O condiție a existenței câmpurilor lexicale este că acestea trebuie să conțină cel puțin două lexeme" (Coșeriu *et alii* 2016: 53). Autorul constată, de asemenea, că un câmp lexical nu este identic unui câmp conceptual. „Fiecare câmp lexical este un câmp conceptual, dar nu orice câmp conceptual este un câmp lexical" (Coșeriu *et alii* 2016: 98), deoarece un câmp conceptual poate să fie un „câmp terminologic". De altfel, Eugeniu Coșeriu precizează că „fiecare lexem corespunde unui singur concept, dar nu orice concept este redat cu necesitate de un singur lexem" (2016: 98), afirmație valabilă și în ceea ce privește conținutul proverbelor, mai ales că aceste construcții pot să definească un concept prin înțelegerea sensului lor global, iar acest concept să facă posibilă încadrarea proverbelor în clase lexicale. „Clasa lexicală este un ansamblu de care, indiferent de apartenența lor la structura unui câmp lexical sunt tolerate printr-o trăsătură semantică distinctivă comună". (Coșeriu *et alii* 2016: 98). Interesantă este precizarea pe care o face Negreanu cu privire identitatea dintre etnocâmp și câmpul conceptual, teorie care întărește afirmația de mai sus aparținătoare lui Eugeniu Coșeriu, ideea că „nu orice câmp conceptual nu este un câmp lexical" (Coșeriu *et alii* 2016: 98), dar câmpul lexical poate să alcătuiască un etnocâmp, prin urmare poate forma și un câmp conceptual, chiar dacă unele lexeme care intră în alcătuirea unui proverb sunt poziționate în exteriorul câmpului conceptual.

În vederea stabilirii câmpurilor lexicale, vom folosi, în studiul de față, atât noțiunile de „context paremiologic", „macrocontext", „microcontext", cât și pe cea de „etnocâmp", pentru ilustrarea diferitelor aspecte de analiză lexicală a proverbelor românești.[1] Microcontextele care alcătuiesc etnocâmpul cuprind numeroase particularități ale elementului central avut în discuție, pe baza căruia se construiește acesta.

2. Relații de antonimie

În structura proverbelor românești se pot stabili categorii semantice, cum este antonimia. Alin Titi Călin (2016: 332-333) menționează că descoperă la Ilie Danilov (1997: 64-69) o clasificare pe baza relațiilor de antonimie care se pot identifica la nivel semantic în cadrul proverbelor. Astfel, Danilov stabilește două tipologii principale ale acestei specii: proverbe

[1] Pentru ilustrarea conceptelor, vom selecta exemple din volumele de proverbe ale Iuliu A. Zanne (II-VI 2003-2004), care vor fi consemnate cu respectarea grafiei culegătorului, pentru a se evidenția aspecte privind evoluția lingvistică.

BDD-A25392 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

opozitive și nonopozitive. Proverbele opozitive, în funcție de care se poate stabili relația de antonimie se caracterizează prin opoziția semantică ale celor două componente ale proverbului: expoziția și sentința (Călin 2016: 332-333). Variaţia se bazează pe sensul conotativ, iar, sub acest aspect, proverbele creează valori stilistice, cum ar fi antiteza. Majoritatea proverbelor sunt construite după principiul bipartit, bazat pe această categorie semantică, prin care informația este exprimată cât mai concis, surprinzând valoarea adevărului universal valabil.

Din punctul de vedere al sensului global pe care îl exprimă, un număr mare de proverbe se bazează pe antonimii de tipul: *bogat - sărac, mare - mic, frumos - urât, bun - rău* etc. În structura proverbului, se identifică antonimie ascendentă sau descendentă, realizată prin perechi care exprimă noţiuni diametral opuse, însă uneori intervine și un termen neutru, de tipul: *primul - mijlociul - ultimul*. De exemplu, proverbul *Să fii totdeauna la mijloc de masă și la colț de țară* (Zanne VI 2004: 342) exprimă, prin antonimie cu un termen neutru, *mijloc*, ideea demnității și chibzuinței, având în vedere evenimentele istorice. Aflat la marginea satului / localității / țării, omului îi era mai lesnicioasă plecarea din calea invadatorilor, prin urmare, era salvat. Situarea în *mijlocul mesei*, numită și *fruntea mesei* (în unele proverbe, *în fruntea jocului*) era un semn de prețuire; cel aflat într-o asemenea poziție era respectat de către cei din jur. Ambele contexte relevă calitatea omului care stârnește admirația (uneori, invidia, chiar ura) celorlalți. Proverbul se transmite din perioada năvălirilor străine, așa cum consemnează și Iuliu A. Zanne, din culegerea căruia am exemplificat această parimie.

În structura proverbelor, se poate observa o relație de antonimie care exprimă direcția: *aici – acolo*, denumind acţiuni dirijate în sensuri opuse. Acestea apar în proverbe de tipul: *Fie pâinea cât de rea, / Tot mai bună în țara mea* (Zanne VI 2004: 345) *Când pleci la drum sci, dară când ai să te întorci, nu poți sci* (Zanne VI 2004: 92) etc., de unde se poate deduce, așa cum constată și Danilov (1997: 64-69), că antonimia proverbială se poate realiza la nivel adjectival, verbal, substantival, adverbial, însă exemplele demonstrează că există și alte valori morfologice pe baza cărora să se stabilească această relație, cum sunt pronumele sau numeralele.

Raporturile de antonimie se pot constata în cadrul etnocâmpului *culorilor*, dar și în etnocâmpurile *familiei*, cu microcontextele *copiii, femeia, bărbatul* etc. sau etnocâmpul casa-gospodăria și în alte etnocâmpuri specifice literaturii și culturii populare românești. În ceea ce privește etnocâmpul sau macrocontextul culorilor, relația funcționează pe baza simbolisticii acestora, care poate sugera și semnificații de ordin social. Se identifică și aici același principiu dual, expus antonimic. În proverbele românești, predomină culorile alb şi negru, prezente în relaţii de opoziție sau în construcţii independente. Angela Bidu-Vrănceanu (2005: 133-134) propune o serie de conotații sociale ale culorilor negru și alb: „Dintre conotaţiile de acest tip, cu un caracter social mai larg, se pot menţiona cele caracteristice unor culori: negru are conotaţii privind tristeţea, moartea, doliul în numeroase limbi romanice”. Se remarcă aici caracteristicile microcontextuale care condiționează existența structurii paremilogice.

Pentru culoarea verde, se identifică proverbul construit imperativ: *Fii român verde!* cu sensul de autentic, demn de originea pe care o are individul căruia i se adresează. Aceeași Angela Bidu-Vrănceanu (2005: 133-134) face o precizare cu privire la simbolistica acestei culori: „verde are o conotaţie relativ generală (de exemplu, în Europa, dar nu şi în China) privind codul rutier, unde înseamnă «liber, permis»; în română, verde, în anumite contexte desemnând persoane, cum ar fi bătrân, bărbat are conotaţia «puternic, viguros»”. De exemplu, I. A. Zanne consemnează existența unui proverb care folosește simbolistica acestei culori

BDD-A25392 © 2016 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

pentru a evidenția lipsa unei calități: *Cal verde și Bulgar cu minte unde s-a mai vedut?* (Zanne VI 2004: 24).

2.1.Relație de antonimie realizată la nivel verbal

În culegerea lui Iuliu A. Zanne, se descoperă asocieri care, în contextul paremiologic, determină relații de antonimie creată cu ajutorul verbelor, adjectivelor, adverbelor și a altor părți de vorbire. Astfel, în ceea ce privește valoarea morfologică a elementelor lexicale care formează antonimia din structura proverbelor, aceasta poate să fie verbală: *Pe drum vă duc, pe drum v-aduc.* (Zanne VI 2004: 93) sau *C-o mână te mângâie și cu alta te sgârie*. (Zanne II 2003: 240) cu variantele *Cu o mână te apără, / Cu alta te deperă* (Zanne II 2003: 240). În aceste proverbe, antonimia se realizează și pe baza adjectivelor pronominale nehotărâte / pronumelor nehotărâte, de aici rezultă dificultatea încadrării unor proverbe în categorii fixe.

Proverbul *Unde baba face, / Dracul nu desface*. (Zanne II 2003: 3) creează o relație de antonimie la nivel verbal, realizată pe baza procedeului derivării cu prefix privativ *des*: *a face – a desface*, iar aspectul negativ, opus, al primei părți este realizat pe baza adverbului de negație: *nu*, de unde se observă că prima parte a proverbului este pozitivă, a doua parte negativă, iar sensul global al proverbului dobândește conotație pozitivă prin faptul că exprimă imposibilitatea de a acționa acolo unde a fost desfășurată o acțiune indestructibilă. Este interesant de constatat aspectul persuasiv al acestei parimii, pe lângă valoarea sa expresivă. Proverbul: *El îi dă în călcâie să stea, / Și iapa mai tare fugea*. (Zanne II 2003: 30) marchează o relație de antonimie la nivel verbal, însă opoziția nu se realizează prin negație, ci pe baza unei conjuncții copulative *și* cu rol adversativ în acest context paremiologic. Antonimia își desăvârșește valența și prin cele două verbe: *să stea* și *fugea*, aflate la moduri verbale diferite, care exprimă posibilitatea și certitudinea unei acțiuni sigure, precise exprimate prin imperfectul modului indicativ: *fugea*. Alte exemple de structuri proverbiale antonimice: *Și altul are cap, da, / Dar ca al meu ba, ba, ba!* (Zanne II 2003: 40). Predicatul este exprimat de data aceasta prin adverbul de negație *ba*, care devine, în contextul paremiologic, substitut al verbului predicativ *nu are*. Proverbul *Cireșele trec, da obrazul remâne* se realizează la nivel verbal: *a trece - a rămâne*, exprimă o constatare a unei conjuncturi nefavorabile.

Proverbul *Ceea ce femeia leagă, / Nici dracul nu deslegă.* (I. A. Zanne 2003, vol. II: 148) are în structura sa o relație de antonimie la nivel verbal, realizată prin derivarea verbului *a lega* cu prefix privativ, pentru a demonstra imposibilitatea de a contrazice firea femeii. Se remarcă și tonul ironic, dar și aprecierea pentru agilitatea acesteia. Antonimia la nivelul verbelor *a intra – a ieși*: *Ce intră-n gură nu e pecat, ci ceea-ce iese din gură, aceea e mare pecat.* (Zanne II 2003: 170), cu varianta *Nu ceea ce intră în gură spurcă pe om, ci ceea ce iese din gură* (Zanne II 2003: 170).

Antonimie la nivel verbal obținută prin aspectul negativ al verbelor: *a vedea – a nu vedea*: *Vedeți paiul din ochiul altuia, nu vedeți bârna din ochii voștri.* (Zanne II 2003: 327), cu variantele *A vedea stercul în ochiul altuia, iar bârna în ochii sei a nu vede.* (Zanne II 2003: 327), un exemplu de variantă în care substantivul *gunoi* apare cu o formă arhaică *șterc*, care are și sensul de *murdărie*, *rapăn* etc.[2]

2.2.Relație de antonimie realizată la nivel adjectival

[2] Cuvântul este întâlnit în *Dicționarul limbii românești*, 1939, cu sensul *de fir de păr*, *gunoi*, de asemenea, mai apare la Șăineanu, în lucrarea *Dicționar universal al limbei române,* 1929, sub forma unui proverb din scriptură: *Nu vedea ștercul altuia, ci vezi bârna din ochiul tău* sau în *Dicționarul etimologic român*, cu sensul de *murdărie*, *rapăn*; provenit din latinescul *stercus*, *cf.* DEX: 1050.

BDD-A25392 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

Proverbe care se realizează pe baza antonimiei la nivel adjectival: „Barbă lungă și capra are, dar minte nici cum are.” (Zanne II 2003: 9). Antonimia se realizează aici pe baza unei negații constituite prin compunere de cuvinte „nici cum”, care stabilește negația verbului *a avea* din structura proverbială. Acest proverb are același sens cu latinescul *Philosofum non facit barba*. Proverbul are varianta: *Nu te făli cu barbă lungă când mintea ţe scurtă.* (Zanne II 2003: 9). În acest proverb, deși negația apare în prima parte, sensul negativ se desprinde pe baza celei de-a doua părți, pe baza adjectivelor *lungă* / *scurtă*, ultimul intrând în componența unui verb copulativ, iar din punctul de vedere al sensului, întărește valoarea conotativă a enunțului paremiologic. O altă variantă a aceluiași proverb are caracter sentențios, deoarece exprimă ideea de generalizare *Cine are barbă mare, minte nici cum are.* (Zanne II 2003: 9).[3] Proverbul alcătuiește, astfel, o paradigmă lexicală paremiologică, formată din macrocontextul *familia*, microcontextul *femeia*, termenii paradigmatici fiind *bătrânul* și *femeia*, condamnați de mentalitatea tradițională atunci când sunt mai puțin înțelepți, fără tendința de generalizare, deoarece pot fi reperate proverbe care echivalează bătrânețea cu vârsta înțelepciunii, iar femeia este considerată de către unele parimii *corona bărbatului*. Un exemplu de proverb care surprinde mentalitatea tradițională, cu privire la modul cum este privită femeia în unele contexte: *Muierea, pole lungi şi mine scurtă.* (Zanne II 2003: 10).

Proverbe aflate în raport de antonimie pe baza adjectivului cu valoare stilistică de epitet: *Când ţi-i gura amară se caută (cine-va a ţ-o îndulci) cine ţ-o îndulcesce, c-apoi (căci) când îi dulce ori şi cine (toţi) o sărută.* (Zanne II 2003: 180). Construcția nominală *gura amară* cu valoare stilistică de epitet impune o alăturare cu un antonim *dulce*, pentru ca ampla structură să devină proverb.

Se pot stabili relații de antonimie pe baza adjectivelor *multă – puțină*: *Gură multă, treabă puțină* (Zanne II 2003: 181). Proverbele de acest tip sunt cele care, prin concizie, exprimă adevăruri sau consecințe ale unor fapte sau constatări ale unor acțiuni. Acest proverb are și varianta *E bun de gură şi rău de lucru.* (Zanne II 2003: 182), care se bazează pe antonimia dintre adjectivele *bun - rău*. Un alt exemplu realizat pe baza aceleași opoziții: *Omul gândesce şi rele şi bune.* (Zanne II 2003: 370). Prin antonimia realizată pe baza adjectivelor, apar proverbe care evidențiază calitățile umane: *Omul nu trebuie să fie nici pre pre nici forte forte.* (Zanne II 2003: 376). Acesta intră în componența aceluiași macrocontext *înțelepciunea*, creând un microcontext al *prudenței*, prin modul cum îndeamnă la cumpătare.

Alte exemple de proverbe realizate pe baza antonimiei adjectivale: *Capul plecat, nu numai pre cei milostivi ce şi pre cei nemilostivi spre milostivire pornesce.* (Zanne II 2003: 40), cu sensul enunțat în proverbul *Capul plecat nu-l prinde sabia.* (Zanne II 2003: 39). La nivel lexical, antonimia se stabilește pe baza prefixului negativ *ne*, prin care se realizează alăturarea celor doi termeni: *milostivi* / *nemilostivi*. Raportul de antonimie se realizează pe baza conjuncției coordonatoare adversative *ci*, consemnată de Iuliu A. Zanne în forma *ce*. Unitățile lexicale din care este alcătuit proverbul nu au, în ansamblu, conotație negativă, ci exprimă imperativ o rodul unei experiențe de viață.[4] *Capul fie cât de mare, iar gura potrivită, şî cu mult mai mică.* (Zanne II 2003: 40). În acest proverb, numele predicative care compun structura antonimică *mare – mică* exprimă metaforic importanța înțelepciunii. Adjective: *lung – scurt*: din proverbul: *Codă lungă, minte scurtă.* (Zanne II 2003: 69) relevă comportamentul

[3] Iuliu A. Zanne consemnează existența mai multor variante în zone diferite ale țării, cum ar fi proverbul cules din Ștefănești, județul Vâlcea, de către Iordache Golescu sau o altă variantă culeasă din Humele, județul Argeș, existând și în lucrările lui Anton Pann, Hințescu sau Petre Ispirescu. Cf. Zanne 2003: 9

[4] Acest proverb este întâlnit cu precădere în textele literare și în culegerile de folclor ale lui Anton Pann, G. Dem. Teodorescu, cules din județele Argeș, Vaslui etc., *cf.* Zanne 2003: 39.

BDD-A25392 © 2016 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

fetelor, care, după cum exprimă această unitate paremiologică, s-au maturizat doar prin aspectul fizic, nu și prin înțelepciune. Proverbul condamnă lipsa de chibzuință, dovedindu-și, îndeosebi, caracterul cutumiar. Adjective: *frumos – urât* apar în proverbe care intră în macrocontextul *familia*: *Fie-căruia i se pare că copilul seu e mai frumos, / D-ar fi cât de urâcios* (Zanne II 2003: 78)[5]. Din punct de vedere lexical, raportul de antonimie se realizează prin derivare cu sufixul însușirii *-os* de la adjectivul *urât*. Antonimia realizată pe baza adjectivului *bun*, în relație cu forma de superlativ absolut a adjectivului *rău*: *cât de rău*. *Din gura omului bun vorba de rău nu ese niciodată.* (Zanne II 2003: 169). Din acest proverb se remarcă indulgența omului cu un comportament corect. Adjectivele *bun – rău*: *Cea mai bună muiere ca cel mai rău bărbat.* (Zanne II 2003: 299) exprimă, de asemenea, superioritatea bărbatului în fața femeii, în mentalitatea populară, atitudine consemnată mai sus. Adjectivele *stângă - dreaptă*: *Să nu scie mâna stângă ce face dreapta.* (Zanne II 2003: 238), cu variantele *Ce face mâna dreaptă să nu scie mâna stângă.* (Zanne II 2003: 238), sau *Nu trebue să scie mâna stângă, ceea ce dă cea dreaptă.* (Zanne II 2003: 238), surprind unele gesturi săvârșite de femeie, care trebuie ascunse de cei din jur, mai ales de bărbat.

În volumele lui Iuliu A. Zanne se pot identifica exemple pe baza cărora se evidențiază relații de antonimie realizată cu ajutorul adjectivelor pronominale nehotărâte sau a pronumelor: *Dă c-o mână, ia cu alta.* (Zanne II 2003: 239), cu variantele *Cu o mână dă și cu alta adună*, (Zanne II 2003: 239), *Cu o mână dai și cu alta iei* (Zanne II 2003: 239), sau pentru potențarea ideii, antonimia se realizează cu ajutorul numeralelor: *una – zece* sau *una – o mie*: *Iai cu o mână și dai cu dece*. (Zanne II 2003: 239), *Dă cu o mână și ia cu o mie.* (Zanne II 2003: 240).[6] Între numeralele *o - zece*, se constată o opoziție echivalentă, din punctul de vedere al sensului cu raportul dintre *puțin* și *mult*. Alte exemple de proverbe a căror relație de antonimie se realizează pe baza adjectivelor provenite prin conversiune de la pronume: *un - alt*: *Cu un ochiu la slănină și cu altul la făină* (Zanne II 2003: 346), cu variantele: *Cu un ochi la gaie și cu altul la tigaie* (Zanne II 2003: 347) sau *Cu un ochi la răsărit și cu altul la apus.* (Zanne II 2003: 347), care se referă la aspectul fizic al omului, și anume: la oamenii sașii, dar și la trăsăturile morale care se relevă din înfățișare, prin urmare, proverbul insinuează metaforic ideea de avariție.[7]

2.3.Relație de antonimie realizată la nivel substantival

Antonimia realizată cu ajutorul substantivelor: *lumină – întuneric*, pe baza sinonimelor: *senin – ploaie*. *Așa-s fetele, când senin, când ploie.* (Zanne II 2003: 125) Antonimia se realizează descendent, de la calitate la defect, de la pozitiv la negativ. Proverbul exprimă firea oscilantă a fetelor.[8] Alte exemple de proverbe realizate pe baza aceluiași principiu: *Omul nu iese cu dosul la oameni, ci cu fața.* (Zanne II 2003: 320). Antonimia dintre substantivele *dosul* și *obrazul* se realizează doar în contextul paremiologic și pe baza conjuncției coordonatoare adversative, care marchează acest raport de opoziție la nivel de propoziție. Antonimia

[5] Este interesantă constatarea pe care o face autorul „Proverb care se află în tote țerile și la tote poporele”, dovedind astfel larga lui circulație, bazată pe sentimentele avute de părinți față de propriii copii, subliniindu-se unanimitatea mentalității colective. *cf.* Zane 2003: 78.

[6] Proverb consemnat de către I. A. Zanne ca existent la popoarele norvegiene, germane, franceze, dar și la poporul român, cules din județul Argeș, dar întâlnit în textele literare culese de Petre Ispirescu sau la Hințescu, ceea ce dovedește o largă circulație a acestuia. *cf.* Zanne2003: 240.

[7] Proverbe întâlnite în culegerile lui Anton Pann, Hințescu sau culese din județele Vâlcea, Olt, Mehedinți, Iași, ceea ce evidențiază marea răspândire. *cf* Zanne 2003: 347

[8] Faptul că fetele sunt indecise, mai ales când vine vorba de căsătorie, deoarece este cunoscut faptul că, în societatea tradițională, căsătoriile se bazau pe aranjamentele făcute de părinți și nu pe sentimentele dintre tineri. Proverbul oferă o justificare făcută fie de părinți, fie de potențialul mire.

BDD-A25392 © 2016 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

realizată cu ajutorul substantivelor: *pământ – cer*: *Omul pe pământ, dar îngerii în cer.* (Zanne II 2003: 320). Proverbul intră în legături intramicrocontextuale cu etnocâmpul înțelepciunea, dar și cu cel al credinței, relația bipartită realizându-se și pe baza conjuncției coordonatoare adversative *dar*, care ordonează direcția ascendentă a proverbului.

Substantive provenite din adverbe, prin conversiune, pe baza articulării cu articole hotărâte proclitice: *fața – dosul* apar în proverbul *Ce aude dosul n-aude fața.* (Zanne II 2003: 119). Relația de antonimie se bazează și pe negația verbală: *aude – nu aude*. *Se încăldesce la față, / Iar spatele îi îngheață.* (Zanne II 2003: 133) Astfel, antonimia se realizează și pe baza verbelor: *se încălzește – îngheață*. Prin urmare, întreaga structură proverbială este construită în opoziție, sensul negativ fiind desprins, de asemenea, din a doua parte a proverbului. Prin aceste exemple de unități paremiologice, se poate constata imposibilitatea încadrării unor proverbe într-o singură categorie, pe baza unităților lexicale exprimate prin valori morfologice.

Există proverbe realizate în relație de antonimie pe baza substantive care exprimă gustul: *miere - fiere*, cum este proverbul *Pe buze miere, în inimă fiere.* (I. A. Zanne II 2003: 25), cu varianta *Din ochi miere, din gură fiere.* (I. A. Zanne II 2003: 330). Din punct de vedere morfologic, cele două substantive evidențiază contradicția dintre termeni, exprimând răutatea, ipocrizia, trăsături condamnate de către omul societății tradiționale, așa explicându-se existența aceste parimii. Apare aici conceptul de variație lexicală liberă, deoarece se poate crea o paradigmă paremiologică, prin înlocuirea substantivelor *buze - ochi* și *inimă - gură*, iar sensul global rămâne același. Un alt exemplu de proverb realizat pe baza aceluiași principiu, dar realizat pe baza adjectivelor: *Limba e dulce ca mierea și amară ca fierea.* (Zanne II 2003: 223), obținut și pe baza comparației dintre substantivele *miere - fiere*. Acest proverb are variantele: *Limba e dulce și amară cum o dai.* (Zanne II 2003: 223) sau *Limba și dulce și amară se arată*. (Zanne II 2003: 223)

Antonimia realizată pe baza opoziției lexicale a substantivelor care exprimă elemente anatomice: *limba, capul, picioarele, mâna, gura, inima*: *cap – picioare*: *Cei-i la cap nu-i la picioare* sau *cap – inimă*: *Capul le face, inima le trage.* (Zanne II 2003: 43). *Prostul uită din natură de la mână pân' la gură.* (Zanne II 2003: 244), *Din gură te unge, și din inimă te frige* (Zanne II 2003: 168). De asemenea, I. A. Zanne consemnează existența altor proverbe cu același sens: *Frate meu din gură, iară de la inimă foc și otravă.* (Zanne II 2003: 168) sau *Din gură miere, iar din inimă otravă.* (Zanne II 2003: 168). Analiza lexicală de acest tip relevă faptul că aceste substantive devin antonime doar în contextul proverbial. Există proverbe în care există aceleași elemente lexicale, iar relația de antonimie se realizează prin comparație: *La gură ca un miel, la inimă ca un lup întreg.* (Zanne II 2003: 168). Opoziția de sens se realizează pe baza celor două substantive: *miel – lup*, aspectul negativ fiind întâlnit în a doua parte a structurii proverbiale. Unitățile lexicale pe baza cărora se realizează antonimia sunt încadrabile în etnocâmpul *fauna*, pe baza substantivelor nume de animale: *lup*, *miel*.

2.4.Relație de antonimie realizată la nivel adverbial

Proverbe întâlnite în variante realizate cu ajutorul adverbelor sau locuțiunilor adverbiale: *În față te cinstesce, / Și în dos te vorbesce.* (Zanne II 2003: 134). Proverbele *Pe din napoi bun de popă să crede, pe din nainte măgar să vede.* (Zanne II 2003: 303) sau *Chipurile mai de departe, că mai de aproape semnele și le vădesc.* (Zanne II 2003: 68) exprimă ideea că aparențele pot fi înșelătoare.

Alte proverbe care formează antonimie pe baza adverbelor: *În față te cinstesce, / Și în dos te vorbesce*. (Zanne II 2003: 134) cu variantele: *În față una-ți vorbesce, / Și în dos alta-ți croesce.* (Zanne II 2003: 134). *În ochi cu gura te unge, / Și-n dos cu un ac te împunge.* (I. A.

BDD-A25392 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

Zanne II 2003: 330), *În față dinți îți albesce, / Și inima îți negresce.* (Zanne II 2003: 134), *În față te netedesce, / Și în spate te cioplesce.* (Zanne II 2003: 134), Pe din față măgulesce, / Pe din dos te otrăvesce." (Zanne II 2003: 134), În față te linge, / În dos te frige. (Zanne II 2003: 134), În față miere, în dos fiere. (Zanne II 2003: 135)[9] etc. Proverbele sunt construite binar, cu sensul negativ desprins din a doua structură, prin antonimia dintre toți termenii parimiei sau a unităților lexicale dominante, de tipul: *în față - în spate*, ceea ce generează opoziția de sens dintre verbe: *linge – frige netedesce – cioplesce* sau *te cinstesce – te vorbesce*. După cum se poate observa, se construiește o paradigmă lexicală, al cărei sens nu comută, ceea ce dovedește existența unei variații libere la nivel lexical.

Proverbe aflate în relație de antonimie pe baza adverbelor obținute prin conversiune de la adjective: *cald - rece*: *Gura lui sufla când cald, când rece.* (Zanne II 2003: 179), cu variantele *Din gura lui iasă când cald, când rece* (Zanne II 2003: 179) sau *A scos din gură când cald, și când rece*. (Zanne II 2003: 179), *Când frig suflă, când căldură* (Zanne II 2003: 179). Antonimia se realizează și pe baza corelativelor: *când – când* care marchează opoziția de ordin temporal.

2.5.Relație de antonimie realizată la nivelul numeralelor

Proverbe antonimice pe baza numeralelor cardinale: *O gură are omul și urechi doue, dar dimpotrivă mai mult grăiesce de cât ascultă.* (Zanne II 2003: 162) exprimă antonimic, pe baza numeralelor *o – două,* lipsa de judecată și atitudinile greșite, care vin în detrimentul persoanelor lipsite de tact. Se obține, din această asociere, și antonimia dintre verbele *ascultă – vorbește*. Din aceeași categorie a proverbelor care se construiesc pe baza relației de antonimie cu ajutorul numeralelor cardinale este și proverbul următor: *Gura desfrânată mai tare aleargă decât piatra din del răsturnată, pe care un nebun cu piciorul pote a o prăvăli, și o mie de înțelepți a opri nu o pot.* (Zanne II 2003: 169). Numeralele cardinale aflate în opoziție: *un – o mie* marchează, prin cantitatea mare din a doua parte a structurii paremiologice, imposibilitatea de a remedia o faptă săvârșită fără chibzuință, antonimia se realizează, pentru potenţarea expresiei, pe baza relației dintre numeralele: *un – o mie*. Proverbul îndeamnă la judecată, la cumpătare, la limitarea unor exprimări care pot să provoace consecințe grave, prin comparația vorbei cu piatra răsturnată de pe deal. Acest proverb se poate încadra în cadrul etnocâmpului *înţelepciune*, prin faptul că termenii antonimici sunt *nebun – înţelept*. Ascendentul moral al înţeleptului faţă de nebun este aici evidentă. Antonimia este sugerată metaforic prin elemente anatomice: *gura*.

Antonimie realizată prin intermediul numeralelor cardinale: *un – doi* apar în proverbul: *Doi ochi văd mai bine de cât unul.* (Zanne II 2003: 334) cu varianta care susține ideea, amplificându-i sensul: *Patru ochi văd mai bine decât doi.* (Zanne II 2003: 334), Aceste proverbe denotă capacitatea sporită de esenţializare și exprimă atenția, vigilența. Prin aceste procese considerate de psihologi ca fiind elemente cognitive esențiale oricărui individ, în mentalitatea tradițională au reprezentat condiții ale omului înțelept, fără ca ele să fie definite în mod concret. Prin urmare, aceste parimii sunt încadrabile în etnocâmpul *înțelepciunea*. Se observă gradația ascendentă a acestor construcții paremiologice. Proverbul: *Vedi-mă cu-n ochi, să te ved cu doi.* (Zanne II 2003: 331), cu varianta: *Cine me vede c-un ochiu, eu îl ved cu doi, cine nu, eu nici atâta.* (Zanne II 2003: 331), exprimă imperativ nevoia de dragoste, de atenție, ca fiind esențiale și pentru omul societății tradiționale.

[9] Proverb întâlnit și în limbile engleză, germană, toscană, portugheză. Larga lui circulație dovedește o mentalitate comună izvorâtă pe baza acelorași atitudini ale oamenilor din zone etnoculturale diferite. *cf.* Zanne 2003: 135.

BDD-A25392 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

De asemenea, se realizează antonimie paremiologică, pe baza opoziției dintre un numeral cardinal și un numeral colectiv: *Cine dă cu o mână, ia cu amândoue* (Zanne II 2003: 240), care are varianta realizată cu numeral cardinal *o – două*: *Dă cu o mână ca să ia cu două.* (I. A. Zanne 2003, vol. II: 240), proverb care, prin opoziția semantică, exprimă avariția. Se remarcă puterea de generalizare, realizată prin pronumele relativ *cine*, prin care sunt introduse, în prima parte a proverbului, constatări, dorințe cu adresă necunoscută, deoarece se adresează tuturor oamenilor cu care vorbitorul intră în contact direct, proverbul având un mare grad de generalizare. Este o exprimare cu adresă mediată de un receptor, care, la rândul său, ar putea transmite acest mesaj din partea emițătorului, ceea ce dovedește una dintre caracteristicile definitorii ale literaturii populare: caracterul oral.

Proverbe antonimice bazate pe raportul creat cu ajutorul numeralelor ordinale: *primul – ultimul*, pe baza sensului metaforic *fruntea – ciuful*: *A iubi fruntea fetelor și a lua ciuful verzelor.* (Zanne II 2003: 129). Proverbul exprimă, cu ajutorul metaforei *fruntea fetelor – ciuful verzelor*, structuri mentale complexe, exprimând o constatare cu un ton ironic sau autoironic.

Proverbe aflate în raport de antonimie pe baza numeralelor fracționare: *Muierea cât de puternică, bărbat pe jumătate.* (Zanne II 2003: 280), cu varianta: *Muierea e jumătate de cruce, rumânu e cruce întreagă.* (Zanne II 2003: 280), care exprimă paremiologic superioritatea bărbatului în raport cu femeia, mentalitate consemnată și în cadrul altor analize paremiologice, consemnate anterior.

Proverbul *De cât coda frunții mai bine fruntea codii.* (Zanne 2003, vol. II: 162) conține o asociere de unități lexicale care creează opoziția dintre elementele întregii structuri. La un prim nivel de analiză, se constată că există raport de antonimie dintre *decât – mai bine*, apoi opoziție dintre substantivele *coadă - frunte*, în sensul de *primul - ultimul*, ceea ce creează o antonimie pozitivă, ascendentă.

În proverbele românești, relația de antonimie se identifică și în structuri de tip asociativ: *Limba când greșașce, adevărul grăiesce* (Zanne II 2003: 224)[10]. În unele proverbe, asocierea se face între cele două părți din care este compus enunțul paremiologic pe baza relației de identitate, atât între partea de început, cât și concluzia, iar prima parte (enunțul) este formată din sintagme sinonime: Catargiu te-ai dus, Catargiu te-ai întors. (Zanne VI 2004: 50).

3. Concluzii

În urma acestui studiu, am constatat o relație de antonimie complexă, care pornește de la părți de propoziție, ajungând la propoziţii sau fraze, în structura cărora există relaţii de antonimie între termeni. Relația de antonimie are un mare grad de răspândire în paremiologia românească prin modul cum pune în mișcare lexicul, valorificându-i întreg potențialul. Toate acestea conferă proverbului calitatea de a fi memorat cu ușurință scopul acestui proces fiind constituit de dorința de a fi transmis mai departe. Din punct de vedere stilistic, relațiile de antonimie din structura proverbelor românești se realizează cu ajutorul procedeelor stilistice: repetiția, comparația, enumerația, metafora, cea din urmă având ponderea cea mai mare în paremiologia românească.

Unele proverbe pot să fie încadrate în mai multe categorii, pe baza termenilor aflați în opoziție; de exemplu, pot fi și numerale sau adjective. Aceste situații sunt întâlnite în proverbele a căror structură este în întregime în opoziție sau majoritatea elementelor lexicale care compun proverbul se află în această relație. Antonimia unor elemente lexicale se poate

[10] Aspect întâlnit și în proverbele altor limbi, cum ar fi, latină, turcă, sardă, franceză, portugheză, olandeză. *cf.* Zanne 2003: 224.

BDD-A25392 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

realiza doar în discursul paremiologic, în limbajul uzual neexistând asemenea relații, de exemplu între *gură* și *mână* sau între *limbă* și *cap* nu există asemenea raporturi în limbajul uzual, iar exemplele ar putea continua.

Larga arie de răspândire a proverbelor dovedește aceeași sferă de preocupări a tuturor oamenilor, indiferent de limba în care comunică sau de nivelul lor cultural. Capacitatea de transmitere, datorată memoriei colective, este facilitată de sinonimia unor microcontexte, dovedind caracterul oral al creațiilor folclorice, unde se integrează și proverbul.

Unitățile lexicale care stau la baza realizării antonimiei paremiologice intramicrocontextuale intră în relații de tip asociativ cu termeni ce denumesc noţiuni diametral opuse, ceea ce generează relații de antonimie între toți termenii care alcătuiesc proverbul respectiv, ceea ce oferă o perspectivă de analiză din care să se dezvolte noi teorii referitoare la analize lingvistice, de ordin lexical.

BDD-A25392 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)

BIBLIOGRAPHY:

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, *Dicționar general de științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997

CĂLIN, Alin-Titi, *Aspects of Romanian Paremiology* în *Journal of Romanian Literary Studies*, n. 8/ 2016, pp. 332-333.

COȘERIU, Eugeniu, GECKELER, Horst, *Orientări în semantica structurală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2016.

DANILOV, Ilie, *Repere ale paremiologiei românești,* Editura Moldova, Iași, 1997.

NEGREANU, Constantin, *Structura proverbelor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

RUXĂNDOIU, Pavel, *Proverbe şi zicători româneşti*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1966.

TABARCEA, Cezar, *Poetica proverbului,* Editura Minerva, București, 1982.

ZANNE, Iuliu A., *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia,* vol. II-VI, Editura Scara, București, 2003-2004.

BDD-A25392 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:48 UTC)